

2003¹ the DCFR is presented as a possible optional instrument, which would according to the “opt-in” model exist in addition to national jurisdictions and could be chosen by the parties as the law applicable to their legal relationship⁷. The importance of such an instrument for Ukraine depends on its scope. Nevertheless, regarding Europeanisation the Ukrainian legislator could benefit from the framework if becomes a so-called toolbox of harmonised principles, terms and definitions.

Шпакович Ольга Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права

Шпакович О. М. Роль суду Європейського Союзу в становленні та розвитку європейського права

Статтю присвячено історії Європейського Союзу та європейського права. Автор досліджує роль Суду ЄС у виникненні права Євросоюзу. Особливу увагу в статті приділено юридичній природі норм права ЄС.

Ключові слова: судова система ЄС, європейське право, «новий правопорядок», міжнародне право, національне право, внутрішній правопорядок держав.

Судова система Європейського Союзу (Євросоюзу) була створена з метою вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції, а також забезпечення цілісності та узгодженості права європейських інтеграційних організацій шляхом відповідного тлумачення його норм. Важливим завданням судової системи Євросоюзу стало також забезпечення безконфліктної взаємодії норм права Євросоюзу та внутрішнього права держав-членів як передумови для нормального функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції. Окремим питанням функціонування судових установ Євросоюзу присвячені дослідження В. Муравйова, В. Опришко, Р. Петрова, Ж.-Л. Сорона, Ж. Рідо, Н. Феннелі та ін.

Виникнення Європейського Союзу (Євросоюзу) та європейського права — це єдиний та тісний взаємопов'язаний процес. Створення та розбудову-

¹ *Communication* from the Commission to the European Parliament and the Council – A more coherent European contract law – An action plan 12.2.2003, COM(2003) 68 final, Official Journal C 2003/63, 1; the Action Plan proposes to overcome the fragmentation of national contract laws with a new strategy, that is based on soft law.

² *Cf Dragneva/Ferrari*, Contract Law Harmonisation and Regional Integration: Can the CIS learn From the EU? Review of Central and East European Law 2006, 1 (28 ff).

ва Європейських співтовариств, згодом Європейського Союзу здійснювались на певній юридичній основі. Відповідно, оформлення та правова база Євросоюзу, його структура, цілі та завдання, умови та порядок діяльності — все це повинно було знайти своє відображення та закріплення в нормах європейського права. В свою чергу, створення єдиної системи європейського права неможливе без існування організаційних структур. Іншими словами, становлення європейського права неможливе без створення Євросоюзу, а його існування та розвиток неможливі поза Європейським Союзом.

Європейське право виступає як один з важливіших інструментів європейської інтеграції. Серед численних факторів, які сприяють інтеграційним процесам, право відіграє важливу роль. Саме завдяки розвитку європейського права формується не тільки єдиний правовий простір, але й створюються необхідні умови та передумови єдиного економічного простору, єдиного культурного простору, створюється все те, що необхідне для забезпечення єдності. Саме за допомогою правових засобів вдається подолати ті труднощі та складнощі, які неминучі при створенні нового за своїми якісними параметрами публічно-правового інтеграційного утворення, яким є Європейський Союз. Ці нові якості виявляються в тому, що Євросоюз — це вже не просто міжнародна організація класичного типу, а утворення, яке має риси, властиві суверенній державі. Разом з тим, це утворення, яке не може бути кваліфіковане як виключно наддержавна структура, оскільки мова йде про об'єднання зусиль та розвиток достатньо глибоких інтеграційних процесів тільки в певних визначених сферах діяльності.

Формування та розвиток Європейських співтовариств, становлення Європейського Союзу, поява та розвиток європейського права — все це складний процес. Головне полягає в тому, що, незважаючи на все труднощі, в цілому він є поступальним, що свідчить про достатню стабільність інтеграційних процесів на заході Європейського континенту [5, с. 5].

В розвитку європейського права можна виділити декілька етапів, кожний з яких відрізняється новими рисами та особливостями, які знаходять своє відображення в структурі та організації Європейських співтовариств, розширенні їхньої юрисдикції, змінах в інституційній структурі й в розвитку самого права. В основу періодизації цього процесу інтеграції може бути покладено різні критерії, пов'язані з досягненнями в економічній або соціальній сфері, в характері взаємовідносин між державами-членами та ін. Однак з правової точки зору найбільший інтерес представляють ті кардинальні зміни, які відбуваються в структурі Співтовариств, у сфері їх виконання та здійснення повноважень, якими володіє Співтовариство, а потім Європейський Союз. Такого роду зміни в житті Європейського співтовариства та Союзу знаходять своє відображення та закріплення насамперед в установчих актах, тобто таких, які вносять дійсно кардинальні

зміни в побудову та функціонування Співтовариств та Союзу. Відповідно і періодизація еволюції європейського права головним чином пов'язана з виробленням та укладанням установчого договору. З цієї точки зору в становленні та розвитку європейського можна виділити декілька головних етапів [5, с. 6].

Перший період — це створення та набуття чинності Договору про заснування Європейського об'єднання з вугілля та сталі у 1951 р. На цьому етапі відбувається формування першого європейського об'єднання, започатковуються засади самої інтеграції і починається формування європейського права.

Другий період пов'язаний з утворенням двох нових Співтовариств. У 1957 р. у Римі були підписані два договори — Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (Євроатом). Набуття чинності цих договорів 1 січня 1958 р. означало початок нового етапу в розвитку інтеграційних процесів. Особливе значення мав договір про заснування ЄЕС, в якому сформульовані засади інтеграційного об'єднання, визначені умови та порядок функціонування, закріплені важливіші досягнення у сфері економічного, соціального та правового розвитку. В цей період починається створення «спільного ринку», закріплюються основні принципи європейського права, починає функціонувати система юридичного контролю за його застосуванням та дотриманням. Під час другого етапу розвитку виробляються нормативні положення, які забезпечують створення та функціонування єдиної системи інститутів, які вносять суттєві зміни в порядок їх формування та функціонування, юридично оформлюється нова система фінансового забезпечення Співтовариств, їх взаємодія з державами-членами.

Поглиблення інтеграційних процесів, розширення сфери взаємодії та співробітництва держав-членів веде до нових програмних установок та до створення правових механізмів їх забезпечення та реалізації. В результаті довготривалих і непростих переговорів сторони приходять до вироблення нового важливого правового інструменту, який став початком третього етапу в розвитку Європейських Співтовариств та європейського права. Юридично воно було оформлено підписанням Єдиного європейського акту (ЄСА), який набув чинності в 1987 р. У результаті відбулося значне розширення сфери компетенції Європейських Співтовариств, були внесені зміни до їх інституційної структури і визначені основні контури розвитку співробітництва держав-членів у сфері зовнішньої політики та безпеки. Єдиний європейський акт створив правову основу для переходу до нового, більш високого рівня співробітництва держав — до створення Європейського Союзу [5, с. 7].

Новий четвертий етап у розвитку процесу європейської інтеграції пов'язаний з підписанням 7 лютого 1992 р. Договору про Європейський Со-

юз (набрав чинності 1 листопада 1993 р.), так званого Маастрихтського договору. І вже створення Європейського Союзу складає головний зміст змін в сфері європейського будівництва в цілому та європейського права насамперед. Союз став складатися з трьох основних частин: європейських співтовариств, спільної політики у сфері оборони, безпеки, зовнішніх зносин та співпраці у галузі внутрішніх справ та юстиції.

Договір про Євросоюз заклав нові напрями європейської інтеграції, які включали створення економічного, політичного та валютного союзів, подальше реформування правового механізму європейських співтовариств [3, с. 13].

Маастрихтський договір передбачив необхідність подальшого уточнення параметрів Союзу, порядку його функціонування і взаємодію держав-членів з інститутами ЄС у нових сферах. Для розвитку цих постанов була скликана міжурядова конференція, яка завершилася підписанням 2 жовтня 1997 р. Амстердамських домовленостей, які шляхом перегляду багатьох положень Маастрихтського договору створили сучасний правовий механізм європейської інтеграції, здійснюваної в межах Євросоюзу.

26 лютого 2001 р. було підписано «Ніццький договір, який вніс зміни до Договору про Європейський Союз, Договорів, що засновують європейські співтовариства, а також деяких пов'язаних з ними актів». Цей договір став наступним кроком у процесі реформування Євросоюзу [3, с. 18].

Новим важливим кроком на шляху поглиблення європейської інтеграції повинна була стати Конституція Євросоюзу, ухвалена в Римі у жовтні 2004 р. Але процес ратифікації було провалено.

Останнім кроком щодо подальшого розвитку Євросоюзу та європейського права стало підписання Лісабонського договору 13 грудня 2007 р., що набув чинності 1 грудня 2009 р.

Отже, інституційний механізм Євросоюзу має складну конструкцію, яка відбиває поступовий характер розвитку європейської інтеграції. Основу його організаційної структури складають Європейський парламент, Європейська рада, Рада, Комісія, Суд, Європейський центральний банк, Рахункова палата. Їх повноваження визначені в установчих договорах та актах про внесення змін і поправок до них.

Лісабонський договір закріплює положення про те, що кожний інститут діє в межах повноважень, наданих йому в Договорах відповідно до передбачених процедур, умов і цілей.

Слід зазначити, що судові функції в Євросоюзі виконує кілька установ, які тісно співпрацюють з національними судами держав — членів. Суд Європейського Союзу включає Суд, Трибунал і спеціалізовані трибунали. Між ними існують відносини субординації. Суд засідає в Люксембурзі. В його складі представлені по одному судді від кожної держави-члена та 11 генеральних адвокатів. Усі вони призначаються терміном на 6 років з правом бути переобраними шляхом угоди між урядами держав-членів

після консультацій з комітетом, що визначає придатність кандидатів на ці посади. Вибір здійснюється з-поміж осіб, які гарантують свою незалежність і мають кваліфікацію для призначення на найвищі судові посади у своїх країнах, або є юристами з визнаною компетенцією. Кожні три роки відбувається часткова ротація суддів та генеральних адвокатів. Судді обирають зі свого складу голову Суду терміном на три роки з правом на переобрання. Суд засідає у повному складі (пленумом), але може також формувати палати: Велику палату, що складається з 13 суддів, та палати, до яких входить від трьох до п'яти суддів.

Суд ЄС є вищою судовою інстанцією Євросоюзу, яка покликана забезпечувати дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень установчих договорів. У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного, частково адміністративного суду [3, с. 37].

Як міжнародний суд він вирішує суперечки між державами-членами, які стосуються об'єкта установчого договору, а також між державами-членами та інститутами ЄС чи між останніми. До держави-члена, яка не виконує рішень Суду ЄС, останній може застосовувати санкції у формі одноразових виплат або штрафів.

Виконуючи роль конституційного суду, Суд ЄС розглядає законність законодавчих актів, прийнятих спільно Європарламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, які не належать до рекомендацій і висновків, а також актів Європарламенту і Європейської ради, що мають правові наслідки для третіх сторін. Суд також може розглядати позови, з якими до нього можуть звертатися Рахункова палата, Європейський центральний банк і Комітет регіонів з метою захисту своїх прерогатив. Окрім цього, Суд ЄС уповноважений давати тлумачення установчих договорів та актів органів ЄС.

Виконуючи функції адміністративного суду, Суд ЄС має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями, а також у випадках вирішення спорів, що стосуються відшкодування збитків, заподіяних інститутами ЄС чи його службовцями при виконанні ними своїх обов'язків.

Винятково важливу роль відіграє Суд ЄС у розвитку права Євросоюзу. У цьому зв'язку слід насамперед згадати доктрини примату та прямої дії норм права Євросоюзу, які дістали обґрунтування у рішеннях Суду ЄС.

Для обґрунтування концепції примату права ЄС основоположне значення мало рішення у справі 6/64 *Costa v. ENEL*. У ньому для обґрунтування цієї ідеї Суд ЄС посилався на пряму дію окремих норм права Євросоюзу. Обґрунтування прямої дії норм права Євросоюзу є наслідком практики Суду ЄС. Спираючись на телеологічний підхід до тлумачення права Євросоюзу, Суд зробив пряму дію одним із ключових елементів усього правопорядку ЄС [4, с. 50–51].

Отже, пряма дія норм права ЄС та його примат по відношенню до внутрішнього (національного) права держав-членів стали основою для

обґрунтування Судом ЄС концепції права Євросоюзу як «нового правопорядку». Таким чином, пріоритет права Євросоюзу означає, що будь-які акти законодавчої, виконавчої або судової влади держав-членів не повинні застосовуватися, якщо вони суперечать нормам права Євросоюзу.

Отже, Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його від міжнародних організацій і від держав. За своєю юридичною природою право Євросоюзу становить особливу третю правову систему поруч з міжнародним і національним правом. Право ЄС має пріоритет по відношенню до внутрішнього права держав-членів, а певні його норми мають пряму дію у внутрішніх правопорядках цих держав. Усе це надає праву Євросоюзу особливого характеру, що відрізняє його як від міжнародного, так і від національного права.

1. *Грицак І. А.* Право та інституції Європейського Союзу: Навч. посіб. — К.: «К.І.С.», 2004. — 260 с.
2. *Кравчук І. В., Парпан М. В.* Гармонізація національних правових систем з правом ЄС. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. — 320 с.
3. *Муравйов В. І.* Вступ до права Європейського Союзу. — К: Реферат, 2005. — 96 с.
4. *Муравйов В. І.* Вступ до права Європейського Союзу: Підручник. — К: ВПЦ «Київський університет», 2007. — 303 с.
5. *Энтин Л. М.* Европейское право: Учебник для вузов. — М.: Издательство НОРМА, 2000. — 720 с.

Малишева Наталія Рафаелівна,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, член-кореспондент
Міжнародної академії астронавтики,
заслужений юрист України, заступник директора
Міжнародного центру космічного права НАН України

Міжнародне багатостороннє та регіональне співробітництво пострадянських держав у сфері космічної діяльності

Малишева Н. Р. Міжнародне багатостороннє та регіональне співробітництво пострадянських держав у сфері космічної діяльності

У статті досліджується стан, напрями, правові форми та пріоритети міжнародного співробітництва в галузі космічної діяльності дванадцяти пострадянських держав. Аналізується участь відповідних держав у багатосторонньому співробітництві під егідою ООН, а також у регіональному співробітництві в межах СНД, і на двосторонніх засадах. Автор доводить, що розвиток такого співробітництва в межах пострадянських інтеграційних утворень виявив свою низьку ефективність. Сьогодні ці держави виявляють прихильність до двосторонніх зв'язків, а зростаючу роль у виборі пріоритетів міжнародного співробітництва держав регіону відіграє прикладна космонавтика.